

**Руслан Пиріг
Дмитро Бурім**

**3 епістолярної спадщини Дмитра Дорошенка:
листи до Євгена Вирового**

Визначний український історик, громадський і державний діяч Дмитро Дорошенко¹ залишив багату епістолярну спадщину. Матеріали його листування зберігаються у вітчизняних та закордонних архівах, приватних збірках.

На жаль, у справі вивчення та публікації епістолярії Д.Дорошенка зроблено ще зовсім мало. Зокрема, видані його листи до В.Липинського, окремі листи до К.Студинського, О.Оглоблина, Д.Яворницького та М.Грінченко.²

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України у фондах Музею визвольної боротьби України (так званий Празький український архів³) виявлено кілька десятків листів Д.Дорошенка до відомого діяча української еміграції, видавця і філателіста Євгена Вирового.⁴

Листи датовані 1936-1939 рр., тобто належать до варшавського періоду життя Д.Дорошенка. З них дізнаємося про діяльність Українського наукового інституту, знаходимо характеристики тогочасних діячів української еміграції, картини з життя українців у Празі, Берліні, Варшаві, зустрічаємо сюжети про стан української видавничої справи тощо.

Для публікації автори відбрали низку невідомих досі листів, які об'єднані спільною сюжетною лінією — написані під час перебування Д.Дорошенка в Канаді. Він відвідав тоді американський континент двічі. У липні-серпні 1937 р. Дмитро Іванович виклав 60-ти годинний курс історії України в Едмонтоні, потім з виступами відвідав Саскатун, Мондер, Велінгтон, Редвей, Торонто та інші міста. У червні-серпні наступного року Д.Дорошенко в Едмонтоні прочитав курс лекцій з історії української літератури. Він знову побував з виступами у містах Монреалі, Оттаві, Саскатуні та Вінніпезі. Кілька промов він присвятив цілям та завданням Музею визвольної боротьби України в Празі, організував збір коштів для нього. З цією метою він виступав на сторінках канадської преси, по радіо. Перебування Д.Дорошенка в Канаді широко висвітлювалося в емігрантській пресі — "Українські вісті", "Український голос", "Канадський фермер" та інших.

Запропоновані для друку листи, крім інформації, що безпосередньо стосується діяльності Д.Дорошенка під час його поїздок по Канаді, містять характеристики течій, об'єднань і угруповань української еміграції, розкривають стосунки між ними, мають окремі картини життя українців в Канаді. Листи подані за оригіналами з незначними скороченнями, збереженням мовних і стилістичних особливостей. Авторські скорочення розшифровані у примітках.

¹ Дмитро Іванович Дорошенко (1882-1951) походив з старовинного козацько-гетьманського роду на Чернігівщині. Освіту отримав у Варшавському, Петербурзькому та Київському університетах. Займався журналістикою, науковою, громадською роботою у Києві та Катеринославі. У 1917-1918 рр. — член Української Центральної Ради, губернський комісар Чернігівщини, міністр закордонних справ в уряді Української гетьманської держави. З 1919 р. в еміграції займався науковою і викладацькою роботою, брав активну участь у житті громадських об'єднань української еміграції. Він автор понад 1000 праць з історії України, української історіографії, історії культури, церкви, літератури, слов'янознавства. Найважливіші з них: "Нарис історії України", I-II (1932, 1933); "Історія України 1917-1923", I-II (1930, 1932); "Огляд української історіографії" (1923); монографії про М.Костомарова, П.Куліша, В.Антоновича, "Слов'янський світ в його минулому й сучасному", I-III (1922); "Історія гетьмана Петра Дорошенка" (1985) та ін. Багато сил та енергії він віддав справі організації й розвитку вільної української науки. Проф. історії Українського Вільного Університету (у Відні, Празі, Мюнхені) в 1921-1951 рр.; директор Українського Наукового Інституту в Берліні (1926-1931); професор кафедри історії Церкви Православного богословського факультету Варшавського університету, член Українського наукового інституту у Варшаві (1936-1939); 1945-1951 рр. — президент Української вільної академії наук — такі основні етапи його діяльності як організатора української науки за кордоном.

ІХ. Публікації архівних документів

² Липинський В. Архів. Т.6. Листи Д.Дорошенка до В.Липинського. — Філадельфія, 1976. — 52 с. Ісаїв П. Листи Д.Дорошенка до В.Липинського з часу від 6.VII до 7.IX.1918 р. // Український історик. — 1968. — №1-4. — С.146-150. Вячеслав Липинський. З епістолярної спадщини. Листи до Д.Дорошенка, І.Кревецького, Р.Метика, О.Назарука, С.Шелухина. — 1996. — 200 с. У пістолітні змагання: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891-1941). — К.: Наукдумка, 1993. — 768 с. Оглоблин О. З листів Дмитра Дорошенка до Олександра Оглоблина // Український історик. — 1965. — № 3-4(7-8). — С.84-88; 1966. — №1-2(9-10). — С.102-106. Листи Дмитра Дорошенка до Дмитра Яворницького // Архіви України. — 1991. — № 4. — С.45-50. З епістолярної спадщини Д.І.Дорошенка. Листи Д.І.Дорошенка до М.М.Грінченко 1923-1926 рр. // Д.І.Дорошенко. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. — Київ: Видавництво "Українознавство", 1996. — С.223-255.

³ Ці матеріали після закриття МВБУ тривалий час перебували на зберіганні в МВС Чехословаччини і КДБ УРСР. Тепер передані на державне зберігання і проходять науково-технічну обробку.

⁴ Євген Семенович Вировий (1889-1945) — до революції вів педагогічну, просвітницьку роботу на Катеринославщині. У 1919 р. обраний головою культурно-просвітної комісії Українського трудового конгресу. В еміграції вів активну видавничу, громадську роботу, зокрема, у заходах по розгортанню діяльності МВБУ.

Лист 1

"Empress of Britain"
7.VII.1937 р.
(близько о.Нью-
Фаунленда)

Дорогий Євгене Семеновичу, дуже мені було мило дістати на порозі корабельної плавби Вашого дружнього листа, але яка іронія долі! Тільки що сів в Шербурзі на корабль, тільки що одвоював собі окрему кабіну (хтіли впакувати до комані в чотирьох), хоч поганеньку, на самім дні, але осібно, — як сонце сховалося за хмари, подув вітер, настобурчилися хвилі і "пошла писать губернія": три ночі і два дні ваявся я як паadlo в своїй кабіні, нічого не їв і не пив, думав, що пропаду зовсім, бо з серцем було дуже погано. Прокляв я тоді і океан, і Канаду, і той день та годину, коли я спокусився на цю подорож. Розуміється, охлявши від такої муки, я, навіть коли море і вгамувалося, не зазнаю жодних приємностей подорожі: замість вітру настав туман і холод, лежати на палубі не можна, з тих усіх яств, що подають, вибираю кашу та фрукти і тили годуюсь. Через тумани пароплав двічі стояв по 6-7 годин і оце зараз знову станув. Приїдемо до Квебеку замість завтра (на 5-й день) в обід, — хіба що на ніч.

До мого лінорного настрою причиняється ще й те, що їду майже без грошей (маю 30 доларів у кишені) і без білета на залізницю. Хотюдесь має мене зустріти й дати те і друге. Коли ні, то сідаю в Квебеку в отел і шлю телеграму. Якщо не виручать за три дні, то сідаю знов на свій "Empress of Britain" та й вертаю до Європи, ну їх к бісовій матері. Пломучь ще раз на морі — і буде з мене. Вдруге вже мене не підманять на цю муку.

В Парижі я трохи не впадів од бензиноного смороду і трохи не здурів од шуму. Виставку бачив лиш з боку, хай вона їм провалиться. Провів день у Мульгіних і радий був, що вирвався з цього пекла. Спробую, вертаючись, якось обминути Париж, щоб просто проскочити до Гівінген і далі. Може вдасться.

Ол[ександр] Як[ович]! казав, що пані Чатака зле зробила, що згадала про свого батька: французи подумали, що вона хоче залишитись, і направили прохання до Міністерства внутрішніх справ, де воно і застряло. Ол[ександр] Як[ович] спробує інтервенювати, але він, видно, впливів не має. Може Косенко² тут більш вдіє. Я прохав і Косенка через Ол[ександр] Як[овича].

Щодо збору грошей на Музей³, то великих надій на мене не покладайте, бо я по-перше, органічно не вмію збирати, а по-друге, їду до Канади в ролі якогось "судебного пристава" описувати й обдирати земляків: мені дав доручення Варшавський Науковий Інститут⁴ ширити його Шевченка⁵; слідком за мною пливе транспорт видань Інститута; другий транспорт — книга Чаливайка⁶; далі — Музей;

IX. Публікації архівних документів

далі – ще одна така справа: нарешті старий К.Прилловський⁷ прохав ублагати земляків, щоб прислали йому запроцьований гонорар і пише, що "вся його надія на мене". Що я не знаю, з якого боку й підступити до канадійців. Пораджусь з Лазаровичем⁸, бо на нього "вся моя надія".

Хотів би я виїхати звідси 28/1/1937 (тоді саме відплив з Квебеку "Empress of Britain", на який я маю поворотний білет). Тоді 3-4 буду в Мербурзі, заїду на пару день до Губінген, до Берліна, і далі до Карлових Вар, де від 4-5 IX. буде Ол[ександр] Тн[атович]⁹, а там може й на Чорну Гору махнем. Розуміється, напишу Вам наперед. Як тільки прибуду до Саскатуна, зараз же виясню день повороту, і тоді видно буде. Виклади вбгаю в один місяць, часом можна і по 3 год. на день читати (всього маю обов'язок 60 годинних лекцій прочитати).

Ча цім поки перериваю, перед відправкою листа допишу.

7.VII.

Від сьогоднішньої ночі переслідують нас тумани. Уночі пароплав стояв 6 год. на місці, тепер ось знову стоїмо. Маємо вже 11 год спізнення.

Моя адреса така: The P. Mohyla Ukrainian Institute,
for prof. D. Doroshenko.
Corner Victoria Avenue and Main Street.
Saskatoon, Canada.

По приїзді на місце напишу.

Ваш D.Дорошенко

P.S.: З брошурою про Шевченка¹⁰ і сам не знаю: може б вислали штук 5 Може де треба буде дати.

Лист 2

Edmonton, 3.VIII 1937 p.
Alta Canada

Дорогий Євгене Семеновичу,

Моя канадійська Одисея погмалу наближається до кінця. 18 с.м. я закінчую свій курс в Едмонтоні і того ж дня їду назад на схід і по дорозі зупиняюсь в Тезорді, Режайні, Вінніпегу, Плоронто і Монтреалю і скрізь виголошую виклади. Так само і тепер, кожної неділі мене кудись везуть автои на провінцію від 50 до 100 миль і я там теж промовляю й викладаю. Ось так у цю суботу я промовляв у Мондері на здвигу тисячів людей, які зїхались до Василіанського монастиря на свято "передачі князем Ярославом Мудрим України в опіку св. Діви Марії", на це свято запросив мене протоігумен Крижанівський¹¹ і сам повіз мене автои; я був суботу і пів-неділі гостем васіліан. Мої православні господарі, здається, не дуже раді були цій моїй візиті, але як люде розумні й тактовні згодились на неї, а василіане з свого боку повадились зі мною з найбільшим тактом і приймали мене як якогось некоронованого короля. Перед виїздом до Мондеру сталася зі мною пригода; я впаів і дуже розбив собі коліно; мені зразу же зробили перевязку, а оовасиліане в себе зробили на ніч другу і так підлікували, що обійшлоь без запалення, тільки болить, і я кульгаю. Мені, як раненому, ставили крісло, і я мов фараон возсідав і в церкві і на сваті під голим небом, де обїдало коло 1000 людей за одним столом, довгим, як од Тлухова до Конотона, це зроду не сидів я за таким столом. Я тут я мусив промовляти в мегарфон до народу.

Просто з обїду протоігумен одвіз мене сам до м.Вергевіль, де я в Чароднім Домі м.Шевченка мав промову. Там я вперше перевів збірку на Музей по присланні Вами (нерозбірливо) листам; збірка дала 25 дол. готівки і 10 дол. приовіцянних. Я там залишив лист для дальшої збірки. В четвер спробую перевести збірку в

IX. Публікації архівних документів

Едмонтоні. Роблю це не сам, бо мені незручно, а через п.Лазаровича, який покликається на мої слова і потрясє перед народом Вашою вірительною грамотою з 5 печатями і 30 підписами. В Вергевлю при мені продано 20 пр. англійської брошури про Шевченка (по 25 центів штука).

Крім своїх звичайних виступів мушу це тут прочитати в тутешнім Жіночім Союзі цикл лекцій про славних українських жінок: Олену Пчілку, Лесю Українку, М.М.Грінченко і С.Русову – так мене просили. Останній відит, на просьбу Союзу, буде про З.В.Мірну¹², перекажіть їй.

Здається, що Союз українців самостійників¹³ видасть мою англійську історію України¹⁴, треба обговорити технічну справу з Жанною Євг[енівною]¹⁵. Одже 28.VI.1919, я їду з Квебека, 2-3.IX. буду в Парижі, правдоподібно доведеться дати відит в бібліотеці Петлюри про свої канадійські враження; десь 5-6 буду в Пльюбінгені, заїду на пару день до Берліна і там буду бачити: якщо буду в силі рухатись, то поїду до Вас в Чехію, до Карл[ових] Варів, до Ол[ександра] Тн[атовича], до Празі і "евентуально" до Янс.Лазнів, але якщо не буду мати сил, то поїду помирати просто до Варшави. Без усяких жартів, я почуваю себе так змученим (уже й тепер), що просто не уявляю, як я все це витримаю до кінця... Серце, тиск крові, перевтома.

Пішіть мені або на адресу О.Мульгина (між 2-5.IX.): Проф. A.Choubguine route D.Dogoshenko, 8 Square Desnoyettes, Paris 15, або Жанни Євг. (між 5-8.IX.): Tubingen (Watztembez), Wildermuth str. 14. Хочете – на "Empress of Britain", який прибува до Шербурга 2.IX. До мене тут озвались усі наші земляки з Спол. Держав: Авраменко¹⁶, В.Пімошенко¹⁷, Кедровський¹⁸, Запорожець – кличуть до себе, але я не можу. Бувайте здорові!

Ваш душею, D.Дорошенко

P.S.: Будьте добрі, попросить п.Данила¹⁹ чи пані Чаталі²⁰, якщо вона в Празі, щоб зразу ж вислали 10 пр. моєї [Іст]орії політ[ичної] дулки²¹ книгарні п.Фербєя²² (який Вас дуже вітає): Ukrainian Book Store, 10348-101 st., Edmonton Alta, Canada. Він зразу ж, як дістане, пришле за них на Вашу адресу гроші – 2.80 доларів.

Посилаю число "Укр[аїнських] В[істей]"²³, де подано зміст мого викладу, – неточно, але взагалі вірно.

Лист 3

Edmonton, 4.VIII.1937 p.

Дорогий Євгене Семеновичу,

Щоб Ви мали поняття про мій доклад про культурну працю української еміграції, посилаю Вам звіт, надрукований у місцевій газеті "Укр[аїнські] Вісті". Звіт, як звичайно, дуже неточний, багато помилок і перекурень, а все-таки децю передає з того, що я говорю.

Я вже робив цей доклад у чотирьох містах, а ще маю зробити в 7-8.

Якщо Музей Визвольної Боротьби не дістає "Укр[аїнські] Вісті", то може б Ви передали туди

Втора мав зразу три листи: від Ч[аталії] М[ихайлівни], від Ол[ександра] Тн[атовича] і від Жанни Євг[енівни] Ч[аталії] М[ихайлівни] їде на серпень до Заліциків або під Косів до О.Луцького²⁴. Ол[ександр] Тн[атович] в Пльюбінгені і на початку вересня їде до Карлових Варів, де буде до кінця місяця. Очевидно їхатиме через Празь, Жанна Євг[енівна] в Пльюбінгені, нікуди не їде, і я її правдоподібно застану. Вона прислала мені сюди кінець англійського перекладу 1 т. мого курсу української історії. Це дуже до речі. Я вже Вам писав на днях, що Союз українців самостійників хоче видати. Це вирішено у їх в принципі, але залежатиме, звісно, від коштів.

ІХ. Публікації архівних документів

В четвер замість викладу везуть кудись за 120 миль для відчиту, в суботу везуть за 100 миль з тими, що малими відчит у вечорі, а на другий день десь за 40 миль знов відчит. Я вже готовий летіти на аероплані ("отъ хорошей жизни не полетишь"), бо все одно пропаду.

Будьте добрі, вишліть п.Фербею оті 20 пр. моєї "Іст[орії] укр[аїнської] пол[ітичної] думки", бо він хоче продати їх по живих сльдах враження од моєї тут присутності. Якщо піде, то вишліть більше.

Я спостеріг, що з українських авторів тут найпопулярніший Г.Огієнко²⁵; всі читають його "Рідну мову", "Нашу культуру", граматики і пр., хоч не всі з ним погоджуються. Якось він попав у точку.

Ну, будьте здорові й їдьте самі десь на відпочинок.

Ваш душено, D.Дорошенко

Лист 4

31.VIII.1937 р. "Empress of Britain"

4й день плавання. Гойдає.

Дорогий Євгене Семеновичу,

не знаю, де Вас застане цей мій лист, шлю його на Прагу, в надії, що звідти Вам перешлють, знаючи певніше за мене, де Ви під цей час перебуваєте.

Так Канада вже позад мене. Підсумки: повний курс української історії, прочитаний в Едмонтоні, і лекції в Саскатуні (2), Едмонтоні (2), Вегервіль, Мондер, Мирнам, Велінгтон, Редвей, Вінніпег (2), Ріджайна, Йоронто, Монтреаль. Власне – "читати" не підходить, бо я виголошував, як курс, так і відчити "на пам'ять", з голови, без якихось записок. Уже так насобачивсь. Думаю, що певна користь з того буде: декого зацікавило, декого підбадьорило. "Фреквенція" була в середньому (по більших містах) 400-500 людей. Ворожих виступів ніде не було, були декуди глупі запити, але й з тими вдалось дати раду. Був один лиш "ядовитий" запит: "Чому т[овариств]во Єдність²⁶ в Празі здепонувало свою жертву окремо Чи є в управі Музею галичане Чи додержано обіцянки, які дав проф. Антонович²⁷ у Львові щодо заступлення в Управі Музею Чаук[ового] П[оварист]ва ім.М[евченка], Рідної Школи і ще там якихось львівських установ".

Майже після кожного відчиту роблено збірку на Музей і зібрано разом коло 200 дол., які по стягненню з місць перешле Вам п.Лазарович. Я сам не закликав до збірок, я тільки в своїм відчиті докладно і в "прочувствованных" словах говорив про Музей, а вже хтось з упорядників од себе подав по відчиті: "давайте, докажемо ділом, що спочуваємо справі Музею". Це скрізь і не завжди було зручно провадити збірку. Чому – розкажу Вам колись при зустрічі. Збіркова акція не припиниться по моїм від'їзді: ряд панотців обіцяв робити збірки в церкві, декому залишено листи для збору, а один дуже енергійний земляк з Київщини обіцяв спеціально зайнятись збірковою акцією. В деяких місцях обіцяно влаштувати спеціальний "день Музею". Взагалі щось (нерозбірливо). Звісно, не 2000 дол., бо задля того треба було б провадити спеціальну акцію, а не принагідно, та й часу треба було мати більше, а я пробув у Канаді рівно 50 день і так стоимвся, як ще ніколи в житті. Властиво, для себе, для своєї приємності, щоб щось побачити, немає ані хвилини: не було ні одного дня без відчиту чи без виступу, в години найнезручніші, – після якоїсь вечері з тостами, в 9-10 год. веч., коли вже язик колом в горлі стояв і голосу не було, а тут промовляй до 11 1/2 - 12-ої ночі. П'я це й після того везуть на якісь збори.

Одне щастя, що не було спеки аж до Йоронто, але в Йоронто і Монреалю вона взяла своє, і як я не здох, гавкаючи серед задухи, весь мокрий од поту, надірваним голосом вигукуючи зі сцени перед публікою, яка поскидала навіть жилети і сидіти в сорочках.

IX. Публікації архівних документів

Одна з того всього втіха, що люде, здається, задоволені. Приємно було й те, що мій приїзд і мої виступи не внесли ніякого розладу, а навпаки: сприяли об'єднанню: на всіх бенькетах виступали люде різних обрядів і партій (крім націоналістів та большевиків), які звичайно ніде між собою не сходяться, а в М'оронто був побитий рекорд: засіли на бенькеті, а потім в президії на сцені при моїм відчиті – правосл[авний] свящ[енник], греко-кат[олицький] свящ[енник] і евангеліцький пастор. Це було тут же самими учасниками підкреслено в їх промовах.

1.IX.1937 р.

Знов маю мороку з проклятим океаном. Перший день, поки плми річкою св.Лаврентія, було с'як-так, а як виплили в одкрите море, знов почало гойдати. Супроти цього я вживаю того способу, що вже третій день не їм нічого, лежу весь час і лиш зрідка виповзаю зі своєї берлоги. Слава Богу, завтра кінець цього плавання, хай воно буде прокляте. Вдрузе вже до Канади не поїду, хоч би вони там на голови стали. Вся приємність, якщо така й була, пропадає від цього плавання.

Тепер таке діло: чи Ви вислали до п.Фербея 10 моїх брошур "З історії укр[їнської] думки"? Якщо вислали, то він вишле Вам за 2 дол. 80 ц. + ще кілька доларів; з цих останніх одрахуйте від мене 5 доларів на Музей, а решту запишіть на покриття мого боргу Вам (здається 72 злотих, чи більше, під рукою нема запису). Дуже буду просити, напишіть при нагоді, скільки всього вам буде вислано п.Фербеєм і які позиції мені треба знати для своїх розрахунків, будьте добрі, зробіть мені це.

Між ін., на кожній моїм відчиті продавалася моя англійська брошура про Шевченка, і продано її напевно не менше як штук 200, якщо вони мають розрахунки з Вами за цю брошуру, то майте це на увазі. Навіть по малих містечках, пам'ятаю, казали: "от узяли з собою мало, всього 20 пр., і всі розійшлися."

Завтра 2.IX, на ніч буду в Парижі, пробуду днів 3-4. Далі їду до Tubingen до Тянни Єв[енівни], днів на 2-3, а потім до Берліну. От було б добре, якби Вас захопив там!

До Праги тепер не заїду – дуже вже стомлений, хочи швидче додому, треба спочити перед новим сезоном, а то пропаду. Якби заїхати до Чехії, то треба витратити тиждень на саму Прагу, а ще й до Ол[ександра] Гн[атовича] довелося б до Карлсваду заглянути, а на це вже не вистачає сил – та й пороку, бо стане лиш доїхати до Варшави.

Привіт Зінаїді Василівні

Ваш D.Дорошенко

Лист 5

Edmonton 8.VII.1938 р.

Дорогий Євгене Семеновичу!

Спасибі Вам сердечне за листа, дорученого мені в Шербурзі. Це писав Вам досі, бо дуже був змучений і заклопотаний. Цим разом вимучився на океані ще гірше, ніж торік, думав, що вже пропаду. В результаті розболілась в мене північка й серце. Почуваю себе неважно. Перший тиждень мого побуту в Канаді шли дощі. Всі тішились, бо це вище добрий урожай, не так як було торік. А я тішився, що нема спеки. Але ось уже третій день стоїть спека і я подобен рибі, викинутій на беріг. Живу в отелі. Зачиниши вікно – моментально обливаєшся потом од духоти; відчиниши – оглушає тебе шум від авто і від сусідства з залізницею. Але якось терплю.

Зустрічають мене так само радо і щиро, як і в минулому році. Я зупинявся в Монтреалі, Оттаві, Саскатуні і Вінніпегу. В останніх двох дав по відчиту. В Саскатуні, куди виїхав мені назустріч др. Лазарович, відбув дві конференції проф.Simpson'ом²⁸ в справі видання англійської історії. Здається, що видасть сам

Союз українців самостійників під якоюсь англійською фірмою. Ча жаль, Ганна Євге[єнівна] не встигла ще прислати останніх розділів (умовлено було на 1 мая), і потрохи затримувє. В Левіцький²⁹ написав Лазарович, що вони самі видають історію України в англійській мові – іншого автора (я думаю – Григорієва³⁰), і тому не можуть пристати до спілки з нами. Мкода, що і звертались до нього, бо це може спонукати їх видати свою історію в цілях конкуренційних. Simpson з захопленням працює над історією і ворожить їй успіх. Дай Боже. Буде сторінок коло 400, без малюнків, але з мапами, формату середнього, як звичайно англійські наукові книжки.

В Едмонтоні я почав з VJF, свій курс "інавгураційно" промовою про Котляревського (з нагоди 100-літніх роковин його смерті). Всього буде 28 двохгод[инних] лекцій. Записалось досі 52 слухача, менше як торік (було тоді 77), кажуть, що це під'їдуть, бо приїздять справді з-за 400-500 миль. Скінчу з VJF, і тієї ж ночі віїду назад; по дорозі спинюся в 6 пунктах для викладів і 13 VJF, сідаю знову на "Empress of Britain". Затримаюсь днів 2-3 у Парижі, днів 5-6 у Ганні Євге[єнівни] в Jibingen і десь в кінці серпня вже буду в Карлсбаді, куди вже на початку серпня приїде Ч[аталія] М[ихайлів]на. Такий мій план. Приїздить неодмінно і Ви! Приїде Ол[ександр] Тн[атович], хто зна, може в останнє в житті з'їдемося всі до купи, бо на тому світі можемо кипіти не в одному казані або не на одній сковороді будуть нас припікати. Що треба не занедбувати нагоди погуляти всім разом. Пише мені аж сюди Техтер³¹, що й він приїде, хоч на короткий час. Ча Вас він не надіється, пише, що Ви напевно чкурнете кудись на марочну виставу чи базар, докажіть, що таки приїдете!

Пут злоба дня - убивство Коновальця³², всі накидаються на мене з запитом: хто його вбив – так наче я сам був в Роттердамі і знаю. Серед націоналістів велика свистопляска з цієї нагоди; збирають на якийсь "боевий фонд", з якого, як мене запевняли, половину вже й розкрадено. Щоб зірвати мій інаве[ураційний] виклад, оголосили того ж дня і тієї самої години академію в пам'ять "вождя нації", "найбільшого сина України", себ-то Коновальця. Але моя інавеурація відбулася благополучно при повній залі Ін[ститу]та ім. М.Трушевського.

Що до збору грошей на Музей, то я вже пояснював і Зінаїді Вас[илівні] і Вам, що в тих обставинах, в яких я тут перебуваю, мені не випадає виступати з якимись спеціальними промовами або робити збір грошей. Цей рік ще більше незручно, як минулого року. Про це напише докладно др Ст[єпана] Он[исимовича] Сірополка³³ др Лазарович, який, так само як і всі авторитетні люди в Канаді, в один голос кажуть, що мені виступати в ролі збірщика незручно. Тому що мені Ви не вірите, то він сам це з'ясує. Одначе я при кожній нагоді, на кожних стисліших зборах (а такі відбуваються при моїй участі ще частіше, ніж виступи публічні) підношу справу Музею – умовляю розвинути акцію на його користь. Кажуть, що це буде восени, як зберуть урожай, і фермери матимуть гроші. Вони самі збирають на безліч справ, м.ін. на будову нового будинку Інститута ім. Трушевського, кошти якої обраховано на 100.000 доларів.

25 с.м. я буду говорити в радіо (дають 7 хв.) спеціально про Музей і звернусь із закликом до цілої Канади, щоб пожертвували на Дім. Окрім того уміщу такий же заклик в усіх часописах. 18 с.м. я говорю в радіо про Котляревського (25 хв.), одже після того за тиждень говоритиму про Музей. Перед виїздом умовлюся конкретно про збір грошей, який має бути переведений восени в спеціальний "День Музею". Будьте ласкаві, перекажіть про це все Зінаїді Вас[илівні] і Ст[єпану] Он[исимовичу] Прислати спеціальне уповноваження, як це зробив Ст[єпан] Он[исимович] було зовсім непотрібно, бо мені тут і без нього вірять, і я не маю кому й по що його показувати. Взагалі, бачу, що Ви там не зовсім уявляєте обставини, в яких я перебуваю, та й саме середовище, де мені доводиться обертатись. Про це все розкажу як приїду й побуваю у Празі, в листі це трудно з'ясувати.

Розкажіть Зінаїді Вас[илівні], що вчора, на одній вечірці, улаштованій Укр[аїнською] Жін[очою] Тромадою з нагоди храмового свята місцевої української

IX. Публікації архівних документів

православної церкви, я, на просьбу присутніх, розказав, що знав, про діяльність Укр[аїнської] Жіночої Трляди в Трази і у Варшаві, причім зупинився головню на діяльності Зінаїди Васил[івни], яку тут знають і дуже поважають.

Всі Ваші привіти передав у Вінніпегу і тут, в Едмонтоні, за виїчком п. Доячека³⁴, якого не бачив. З панною Романчик³⁵ бачився і познайомився у Вінніпегу. Морік, як я був, вона лежала тяжко хвора в лікарні

Тут усі цікавляться здоров'ям О. Бочковського³⁶. Чи не можна щоб хтось написав, може Ви самі, який тепер його стан. До 10. VІІІІ. адресу "Укр[аїнського] голося"³⁷: с/о "Ukrainian Voice, Box 3626, Winnipeg, Man.

Передайте, будь ласка, мій привіт Зінаїді Василівні й пані Чаталі. Як приїздить же неодмінно до Карлсбаду Влаштуйте свої справи так, щоб між 28/ VІІІІ-20/ІХ там бути

Ваш D. Дорошенко

Лист 6

Winnipeg, 7. VIII. 1938 p.

Дорогий Євгене Семеновичу,

Сьогодні рано я приїхав до Вінніпегу і застав Вашого листа. Сердечно Вам спасибі Я вже, як бачите

Слава Богу, я на возі,
На восток лицем,
До домоньку по дорозі
До своїх бігцем!

— як писав колись один галицький пііта. Вчора мав відчит в Сапога, позавчора в Мешнат, сьогодні й завтра матиму по викладу в Вінніпегу, 11-го в Тозонто, 12 в Montzeal, а 13. VІІІІ. вже сідаю на "Empress of Britain". Ой, стомився, узявши собі не можете Докучають спека і порох, та вже яюсь випримаю. По більших містах вже знаються про мою печінку і не силують їсти, а в якійсь Сапогаї, то хоч і сказав би про неї, все одно не зрозуміють, то вже мушу рад не рад каритися своїй долі. Добре, що хоч не силують пити (алкоголь, звісно, бо інше мені не вадить).

В Едмонтоні я відмовився від прощального бенкету з тям, щоб гроші, які б мали проїсти, пішли на Музей. Послухали мене й зібрали 43 дол., які я Вам і везу з собою, але прощання все-таки урядили, але скропили: чай в залі Інститута і м. Трушевського. Спробую зробити цей експеримент і у Вінніпегу та Торонто, може вдасться. В Едмонтоні пішло яюсь легше з цим.

Стаття-заклик піде в кінці вересня: усі в один голос кажуть, що тепер це був би глас вопіючого в пустині, бо фермери заняті в полі (жнива), і їм не до того; а восени, коли зберуть врожай і матимуть гроші, тоді найкраща пора щось від них добути. Поді одночасно появиться в "Українських Вістях" (Едмонтон), "Українським Голосі"³⁷ і "Канадійським фермері" (Вінніпег)³⁸. Майте, між ін., на увазі, що на цілу скіцію відгукнуться лиш українці-православні, самостійники, католики ж стоять в стороні, у них відносини до самостійників значно погіршилися після приїзду Данила Скоропадського³⁹; до мене вони цей раз поставились холодно, не те, що торік. Одиноке, що зробили, це згодились умістити мій заклик у своїх "Українських Вістях".

А сам Союз, видно, переживає фінансову кризу, бачу це з цілого ряду ознак. Невідомо, чи зможе він скоро видати сам мою історію, якщо не знайде англ. видавця. В усякім разі, дай Боже, щоб вийшла до кінця 1939 року. Вже весь рукопис тут, на руках у проф. Simpson'a, до кінця вересня буде готовий до друку.

Про приїзд Ч. Григор'єва я вже чув (з Америки писали), так само і про приїзд Винниченка⁴⁰, якого спроводжують більшовізнанти. Мене закликали приїхати до Дітроїта в імені 30 укр[аїнських] організацій". Я відмовився, бо вже був уложеній мій маршрут від Едмонта до Монтреала, оголошений в пресі, і не можна було

ІХ. Публікації архівних документів

ліняти. Запізно звернулись. Їла й охоти не було до них їхати, – хотіли, щоб я говорив на політичну тему: “сучасна ситуація в Європі!” Хай їх поумає Григор'єв, обійдеться циганське весілля і без марціпану.

До Ванкувера не міг я поїхати, не було часу. Хоч я й уловився, що неділі буду вільний, але таскали мене по відчитах і в неділі. Побував я тільки в горах, в Бенфі, 450 кіл. від Едмонтону. В суботу по обідю виїхали, в понеділок на обід вернулись. Я був такий змучений, що якби знав, ні за що б не поїхав. Одна курява чого була варта А я ж мусив у понеділок читати свій курс Взагалі, в таких умовах, як я тут, це ніяка “проємка съ удвольствием”, це тяжка праця, яка виснажує всі сили й вилотує всі нерви. Думаю, Ви це зрозумієте.

Цікаво, чи Ви бачились з Чат[алією] Мих[айлівною]? Вона з 3. VІІІІІ, вранці мала переїздити Т[рагу], але дуже рано. Чи вона Вам писала? 18. VІІІІІ, буду в Парижі; 20-21 вже хочу бути в Т[убінген], а 25-26. VІІІІІ, в Карлсбаді. Зін[аїда] Вас[илівна] писала мені з Т[убінгену]. Вона вже певно повернулась? Вітайте її, будь ласка, від мене. Як само й полк. Антончука. Як повернеться, то й пані Чаталку.

Ол[ександр] Тн[атович] писав, що вже 25. VІІІІІ, виїздить з Риму до Карлсбаду, одже зїдемося майже одночасно. Приїздить до Карлсбаду, там знайдете й компанію Ваших друзів, яким Ваш приїзд справить велику приємність.

Звістка, що Дочковському краще, всіх тут дуже втішила, особливо дам. Тут і досі згадують про його дуже-дуже сердечно. Чадіюсь – до скорого побачення
Ваш душею D.Дорошенко

Лист 7

“Empress of Britain”,
16.VIII.1938 p.

Дорогий Євгене Семеновичу,

Не знаю, як і дякувати Вам за те, що переслали мені листа від Ч[аталії] М[ихайлівни] Уявіть собі: сідаю в Квебеку на пароплав, а в каюті на ліжку – лист Ч[аталії] М[ихайлівни], з якого довідуюсь, що це Вам завдячую його пересилку! А я вже давно не мав від Ч[аталії] М[ихайлівни] звісток, бо по-дурному написав їй, щоб пізніше, як 15.7 не посилала листів до Канади.

Одже моє канадійське турне закінчилось. Обїхав я на повороті 8 пунктів і скрізь дав по відчиту, а у Вінніпегу аж два. Все обійшлося благополучно, канадійська публіка, здається, вдоволена. Особливо сердечно “прощала” мене громада у Вінніпегу і в одну душу вимагала, щоб я приїхав і на той рік, і ціли разом дав би курс у Вінніпегу. Але вже з-за одного переїзду через океан не поїду, хай він сказиться От дивіться: 13-го сів на той самий “Empress of Britain”, цілу добу їхав спокійно, поки не виплили на чистий океан, а тут як схопило, то цілий день учора провалявся, не пив і не їв, і здавалось, що пропаду к свинням. Сьогодні трохи попустило, і тому сідаю писати, бо хто зна, що буде завтра, може знов схопить.

Із Т[оронто] возили мене на Ніагару, це всього 2 1/2 год. їзди автом. По дорозі забезли до одного фермера, і там так мене нагодували, що вже лиш було і на водопад дивитись, а у вечері мав бути виклад! Одначе, якось обійшлося. Ніагара гарна, що й казати, тільки забагато біля неї цивілізації.

У Вінніпегу бачився з арх. І[л]еофоровичем і з Авраменком. Жанна Романчич передала для Вас лист з якимсь вложенієм, везу з собою. Багато народу Вас вітало, у мене вже перемишлось у голові, хто саме. Везу листа від панни Романчич і для Зінаїди Василівни.

У Монтреалі націоналісти вели проти мене агітацію, як проти “москаля” (?), зривали оповістки про мій виклад, але все обійшлося гаразд, людей зійшлося

IX. Публікації архівних документів

багато, дехто по моїм викладі плакав, а один хтів навіть руки цілувати, та я, звісно, не допустив до такого й поцілувався з ним по-козацьки ("а-ну, Свириде, почололикаємо!" Евтуше, ходи, я тебе поцілую" – так як п'яні козаки у "Вію").

Всі настоюють, щоб і втретє приїхав, але я раджу, щоб запросили Ол[ександра] Гн[атовича], і здається, що його таки будуть просити. Аби лиш здоров'є йому дозволило. Коли ж ні, то може Бочковського, який полишив по собі найкращу пам'ять. Люди треба чоловіка універсального, щоб міг розказати про все на світі, а однобічні фахівці туди не підходять, хоча б і зорі з неба хапали у своїм фаху.

Їду до Парижа, пробуду там два дні і далі до Тюбінгена, там також два дні і до Карлових Варів. Не знаю, чи Ч[аталія] М[ихайлівна] вже там: повинна б бути ще 3 с.м. по всіх газетах великий аляр: мовляв – ось-ось війна, і то як раз в Судетах. Не знаю, скільки в тому правди. Чадіюсь, що перебільшують. Звісно, коли справді війна, то й Ч[аталії] М[ихайлівні] доведеться тікати, і я сам не знаю, як тоді проберусь до Варшави, бо коли замкнуть чесько-німецьку границю, то доведеться їхати аж кругом через Швейцарію, Італію, Угорщину, Чехію... Та може ще, як писав мені Тейхтер, "Бог не видасть, свиня не з'їсть".

Ол[ександра] Гн[атовича] має приїхати до Карлових Варів вже 23 с.м., не знаю, чи затримається по дорозі в Празі, чи ні. Він має там зупинитись при повороті. Цей лист кину в Шербурзі або в Парижі.

Чадіюсь, що таки приїдете хоч на пару день до Карлових Варів, якщо не буде загальної катавасії.

До побачення!

Ваш D.Дорошенко

Привіт Зінаїді Василівні!

P.S.: У Монреалі саме по моїм викладі на Музей 13 дол. 40 ц.

Примітки:

1) Шульгин Олександр (1889-1960) — політичний, громадський і культурно-науковий діяч. Під час визвольних змагань член Центральної Ради, генеральний секретар міжнаціональних справ, в уряді гетьмана Павла Скоропадського співробітник міністерства закордонних справ — посол України в Болгарії. На еміграції брав активну участь у громадсько-політичному і науковому житті: міністр закордонних справ уряду Української народної республіки (1926-1936, 1939-1940, 1945-1946), голова Еміграційної Ради (1929-1939), проф. історії Українського вільного університету в Празі та Українського високого педагогічного інституту ім. М.П. Драгоманова, автор багатьох праць з історії України.

2) Косенко Іларіон (1888-1950) — інженер, громадський діяч. 1920 року міністр пошт і телеграфів в уряді В.Прокоповича. На еміграції в Парижі. В 1925-1940 рр. адміністратор тижневика "Тризуб".

3) Музей визвольної боротьби України був заснований у 1925 році у Празі з ініціативи професорів Українського вільного університету для збереження пам'яток українських визвольних змагань і надбавь української еміграції. Власником Музею було Товариство Музей визвольної боротьби України. Музей мав до 1 млн. експонатів. Існував до 1945 року.

4) Український науковий інститут був заснований у Варшаві у 1929 році. Діяльність інституту була присвячена виключно українознавству й виявилась головним чином на видавничому полі (детально див.: Каталог видань Українського наукового інституту у Варшаві 1930-1938 рр., виданий у 1939 році). Ініціатором, організатором і першим директором інституту (до 1938 р.) був проф. О.Г. Лотоцький.

5) Йдеться про багатотомне видання творів Т.Г. Шевченка. Вийшло 13 томів.

6) Наливайко Василь (1886-1938) — лікар, у 1918-1920 рр. служив в Українській армії. На еміграції в Польщі та Чехословаччині; діяч Спілки українських лікарів.

ІХ. Публікації архівних документів

- 7) Трильовський Кирило (1864-1941) — громадсько-політичний діяч; основоположник і один з керівників Української радикальної партії, творець січового руху. Адвокат, журналіст, видавець.
- 8) Лазарович П. — член Союзу українців самостійників у Канаді.
- 9) Лотоцький Олександр (1870-1939) — визначний громадський та політичний діяч, письменник, публіцист і науковець. В період української революції міністр ісповідань Української гетьманської держави та міністр ісповідань за часів Директорії. На еміграції (він жив у Відні, Празі, Варшаві) займався науковою, викладацькою та організаційною роботою: проф. церковного права Українського вільного університету (1922-1929); з 1929 року проф. історії православної церкви Варшавського університету; засновник і перший директор Українського наукового інституту у Варшаві (1929-1938pp.).
- 10) Taras Shevchenko bard of Ukraine, by D.Doroshenko professor of the University of Prague. — Prague, 1936.
- 11) Крижанівський Навкратій (1876-1940) — василіанін, церковний діяч. У Канаді з 1903 року. Один з перших організаторів українського католицького життя в США і Канаді. Перший протоігумен чину св. Василія Великого(1932-1940)
- 12) Мірна Зінаїда (1875-1950) — громадський діяч, дружина Івана Мірного 1917 року член Центральної Ради, 1919 року — співзасновниця й заступниця голови Української жіночої національної ради в Кам'янці - Подільському, згодом голова її філії в Берліні, довголітня голова Українського жіночого союзу в Празі, з 1937 р. - член Ради Світового союзу українок.
- 13) Союз українців самостійників — центральне об'єднання крайових організацій українців в Канаді, пов'язаних з Українською греко- православною церквою Канади (УГПЦ). Союз засновано у 1927 році. До його складу входили: Товариство українських самостійників, Союз українок Канади, Союз української молоді Канади, Інститут ім. П.Могили в Саскатуні та інші установи.
- 14) History of the Ukraine by D.Doroshenko, professor of Prague and Warsaw Universities, translated from the Ukrainian by Hanna Chikalenko-Keller. Edited and Introduction by G.W.Simpson, professor of History, University of Saskatchewan Canada, 1939.
- 15) Чикаленко-Келлер Ганна (1884-1964) — журналіст, перекладач. Дочка Є.Чикаленка, дружина німецького філолога Георга Келлера. З 1931 р. працювала в університетській бібліотеці в Тюбінгені (Німеччина). Ганна Ч.-К. зробила переклад "Історії України" Дмитра Дорошенка на англійську мову (див. прим. 14)
- 16) Авраменко Василь (1895-1981) — митець народного танцю. Активний учасник визвольних змагань. На еміграції в Європі, а з 1929 року в США, де їм засновано школу народних танків (Нью-Йорк). Засновник та керівник українського танцювального ансамблю.
- 17) Тимошенко Володимир (1885-1965) — визначний український економіст, дійсний член Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка й Української вільної академії наук. На еміграції (у Відні, з 1922 року у Празі, а з 1926 року у США) займався переважно науковою та викладацькою діяльністю.
- 18) Кедровський Володимир (1890-1970) — громадський і політичний діяч. Член Центральної Ради, заступник голови Українського військового комітету; з осені 1919 року до 1921 року посол Української народної республіки в Латвії, Естонії й Фінляндії. З 1923 року на еміграції в США.
- 19) Скоропадський Данило (1904-1957) — син гетьмана Павла Скоропадського, політичний і громадський діяч. З 1919 року на еміграції (у Швейцарії, Німеччині, а з 1939 року в Англії).
- 20) Дорошенко Наталія (1888-1970) — ружина Дмитра Дорошенка. Драматична актриса, громадський і театральний діяч. Одна із організаторів Державного драматичного театру. З 1920 року на еміграції. Її працею були створені українські драматичні студії у Празі й Варшаві.
- 21) Дорошенко Д.І. З історії української політичної думки за часів світової війни.— Прага, 1936.
- 22) Фербей Михайло (1887-1969) — торговець і громадський діяч у Канаді. Засновник і власник Української книгарні в Едмонтоні, першої української книгарні у Канаді. Один з активних учасників українського православного руху; співзасновник Інституту ім. М.С.Грушевського в Едмонтоні.

IX. Публікації архівних документів

- 23) "Українські Вісті" (до 1931 року "Західні Вісті") — католицький тижневик, виходив з 1928 року в Едмонтоні.
- 24) Луцький Остап (1883-1941) — політичний і громадський діяч, публіцист. Один з провідних фахівців української кооперації в Галичині. Автор численних праць на суспільні та економічні теми.
- 25) Огієнко Іван (1882-1972) — церковний і культурний діяч, православний митрополит, мовознавець й історик церкви.
- 26) "Єдність" — українське культурно-освітнє товариство у Відні. Існувало до 1938 року.
- 27) Антонович Дмитро (1877-1945) — історик мистецтва і театру. Активний діяч Центральної Ради — морський міністр і міністр мистецтва; за часів Директорії голова Української дипломатичної місії в Римі. Після поразки українських визвольних змагань на еміграції. Один з організаторів Українського вільного університету в Празі, професор історії мистецтва і ректор цього університету; голова Українського історично-філологічного товариства в Празі (1923-1945); довголітній директор Музею визвольної боротьби України.
- 28) Сімпсон Джордж (1894-1969) — історик, професор університету в Саскатуні (Канада), знавець історії України; дійсний член Наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка й Української вільної академії наук, почесний доктор Українського вільного університету.
- 29) Левицький Володимир (1888-1980) — правник, співробітник Союзу визволення України. З 1927 року на еміграції у США: працював у журналі "Оборона України", редагував часопис "Народна Воля".
- 30) Григорієв Никифор (1883-1953) — громадський та політичний діяч, публіцист. Член Товариства українських поступовців; 1917 р. член Центральної Ради, міністр освіти в уряді "олубовича". З 1921 року на еміграції. Один з діячів Українського громадського комітету в Празі, заступник його голови. Співавтор, а згодом професор і директор Українського соціологічного інституту. З 1938 року в США.
- 31) Гехтер Максим (1885-1947) — публіцист. За часів Директорії на дипломатичній службі. На еміграції співпрацював в європейських періодичних виданнях ("Prager Presse", "Slavische Rundschau" та ін.), де виступав з публікаціями про українське культурне та політичне життя.
- 32) Коновалець Євген (1891-1938) — полковник армії Української народної республіки, зійшовший діяч і політик. Після поразки українських визвольних змагань на еміграції. Голова проводу українських націоналістів.
- 33) Сірополко Степан (1872-1959) — видатний педагог і бібліолог. На еміграції в Польщі, а згодом у Празі, де працював в Українському високому педагогічному інституті ім. М.П. Драгоманова (1925-1932) та в Українській господарчій академії в Подєбрадах. Організатор і голова Українського товариства прихильників книги; голова Українського педагогічного товариства у Празі.
- 34) Доячек Ф. — власник і видавець тижневика "Канадійський фермер" у 1913-1951 рр.
- 35) Романчич Ганна (1907-1984) — громадський діяч. Член Союзу українок Канади, його секретар, а згодом заступниця голови.
- 36) Бочковський Ольгерд (1884-1939) — визначний український соціолог, публіцист і політичний діяч. На еміграції в Чехії (з 1905 року). Під час визвольних змагань член української дипломатичної місії в Празі.
- 37) "Український Голос" — тижневик, виходив з 1910 року у Вінніпезі (Канада), як видання Української видавничої спілки "Тризуб". З 1927 року "У.Г." — орган Союзу українців самостійників.
- 38) "Канадійський Фермер" — найстаріша українська газета в Канаді. Заснована у Вінніпезі у 1903 році.
- 39) Йдеться про візит Данила Скоропадського до Канади, який він здійснив у 1937-1938 рр. за дорученням гетьмана Павла Скоропадського.
- 40) Винниченко Володимир (1880-1951) — політичний діяч і відомий письменник. Активний учасник визвольних змагань 1917-1920 рр. Член та заступник голови Центральної Ради, перший голова її Генерального секретаріату; з листопада 1918 року до лютого 1919 року був головою Директорії. Після поразки революції емігрував до Франції.